

Pytel, Jan

"Wiarus" jako organ Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu (1 I-11 XI 1918)

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 4/1, 134-140

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN PYTEL

„WIARUS” JAKO ORGAN KOMISJI WOJSKOWEJ TYMCZASOWEJ RADY STANU

(1 I—11 XI 1918)

Tematem artykułu są dzieje i charakterystyka treści pisma „Wiarus”. Dotychczas bowiem nie ma opracowania historycznego „Wiarusa” z okresu okupacji niemieckiej¹.

W kilku zdaniach wspomniał o „Wiarusie” Stanisław Jarkowski w pracy o polskiej prasie wojskowej od czasów najdawniejszych do 1923 r., zamieszczonej w odcinkach „Polski Zbrojnej” w 1923 r.² Jako podstawa do niniejszego opracowania posłużyły zachowane w komplecie w bibliotekach zeszyty „Wiarusa”. Nieliczne uzupełnienia uzyskano z prasy wojskowej i cywilnej z 1918 r. Szczegółowych informacji dostarczyły akta Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu³.

Pierwszy zeszyt pisma przeznaczony dla formacji wojskowych podległych Radzie Regencyjnej ukazał się w Warszawie z datą 1 stycznia 1918 r. Wydawcą była Komisja Wojskowa Tymczasowej Rady Stanu. Ukazanie się pierwszego zeszytu „Wiarusa” poprzedzone zostało kilkumiesięcznym staraniem u władz niemieckich o pozwolenie na wydawanie pisma. Napotkało sprzeciw. Jako oficjalny powód władze niemieckie podawały brak papieru, mimo że Komisja Wojskowa już przedtem zakontraktowała większą jego ilość. Dnia 14 XII 1917 r. uzyskano wreszcie pozwolenie. Początkowo projektowano nadać pismu tytuł „Dekada Żołnierza”⁴ celem nawiązania do tradycji „Dekady Legionów”, wydawanej

¹ Wzmiankę o piśmie zamieścił ppłk mgr M. Fuks w artykule pt. *Polskie czasopiśmiennictwo wojskowe (w 300-lecie prasy polskiej)*, „Myśl Wojskowa”, 1961, nr 5, s. 70.

² S. Jarkowski, *Wojskowa prasa polska*, „Polska Zbrojna”, 1923, nr 274—347 (z przerwami).

³ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Komisja Wojskowa Tymczasowej Rady Stanu, sygn. 160, l. 45—47.

⁴ Komisja Wojskowa w swym piśmie z października 1917 r. do Oddziału Polskiej Siły Zbrojnej Generalnego Gubernatorstwa pisała, że „Dekada Żołnierza” będzie pod względem formalnym wzorowana na niemieckim czasopiśmie „Soldaten-

w Legionach H. Dąbrowskiego we Włoszech przez żołnierza i poetę Cypriana Godebskiego. Później jednak tytuł pisma zmieniono na „Wiarus”.

Rozpoczynając wydawanie pisma redakcja posiadała zapas materiałów na kilka numerów.

Organizatorem „Wiarusa” jak również późniejszym jego naczelnym redaktorem był prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego dr Wacław Tokarz, b. sierżant legionów z 1914 r. Na prośbę Komisji Wojskowej otrzymał urlop z uczelni i od 1 X 1917 r. objął stanowisko szefa Wydziału I Studiów nad Wojskowością w Komisji Wojskowej⁵ w randze radcy ministerialnego. Komisja Wojskowa, wnosząc w sierpniu 1917 r. prośbę do Dowództwa Legionów Polskich o powołanie dra W. Tokarza z powrotem do legionów i oddanie go do jej dyspozycji, pisała⁶: „Prof. Tokarz jest nieodzownie potrzebny do prac przygotowawczych Komisji; jako naczelnik Wydziału Studiów nad Wojskowością polską jest bowiem najwybitniejszym znawcą ustroju i organizacji b. Wojsk Polskich, nadto zaś jako jeden z organizatorów polskiego ruchu wojskowego w roku 1914—tym ma rozległe doświadczenie współczesnych prac organizacyjnych”.

Współpracownikami Tokarza byli w pierwszym okresie egzystencji pisma ppor. W. Drojowski, jako sekretarz redakcji i kontroler administracji, pchor. K. Gostyński oraz w zakresie prac technicznych (rysunki) sierż. Stanisław Bieńkowski. W późniejszym okresie współpracownikami redakcyjnymi prof. Tokarza byli również kpt. Janusz Gąsiorowski oraz kpt. Ludwik Piskor.

Redakcja, chcąc zapewnić sobie współpracowników oraz odbiorców, przeprowadziła odpowiednią pracę organizacyjną. Przede wszystkim postarała się u władz austriackich o pozwolenie na debit pocztowy „Wiarusa” na terenie Galicji. Zwróciła się z prośbą o współpracę i pomoc tak do osób wojskowych, jak i cywilnych, zajmujących się sprawami wojskowymi. Zorganizowała współpracowników w Polskim Korpusie Posiłkowym poprzez gen. Zielińskiego. Wystosowała pisma z prośbą o współpracę i pomoc, m. in. do płk. Sikorskiego, płk. Kaweckiego, płk. Hallera, ppłk. M. Żymirskiego, mjra Zająca, mjra Zagórskiego oraz prof. Witolda Kamienieckiego, prof. Bronisława Dembińskiego, prof. H. Mościckiego i ks. Mauersbergera⁷.

freud”. Ponadto Komisja zaznaczała m. in., że zamieszczane w piśmie artykuły wojskowe oparte będą na tłumaczeniach z pism niemieckich i austriackich (CAW, Komisja Wojskowa T.R.S., sygn. 160, l. 45). Wydaje się, że te dwie okoliczności w znacznym stopniu wpłynęły na przychylną decyzję władz niemieckich.

⁵ Wydział ten zmienił nazwę wiosną 1918 r. na Sekcję I Naukową.

⁶ CAW, sygn. 160, l. 45, Pismo Komisji Wojskowej do Dowództwa Legionów Polskich w Warszawie z dn. 18 VIII 1917 r., l. dz. 18.

⁷ Zob. tamże, sygn. 160, l. 46, Kopia pisma Komisji Wojskowej T.R.S. do płk. Hallera, komendanta brygady PKP, z dn. 18 XII 1917 r.

W skład grona ściślejszych współpracowników pisma wchodzili: kpt. dr M. Kukiel, dr Loth, dr Nadolski, J. Dąbrowski, por. Rostworowski, Elsenberg, Zaleski, Rolecki, Wojnar, ppor. Dąbrowski, S. Kara, H. Eile, Maciesza i Czarnowski⁸. Pełnomocnikiem redakcji na Kraków był prof. Józef Mędrzycki.

O wynikach współpracy redakcji z pracownikami terenowymi świadczy fakt, że w okresie pierwszych trzech miesięcy istnienia pisma redakcja otrzymała 31 artykułów (15 od osób wojskowych, 16 od osób cywilnych), w tym samym czasie zespół redakcyjny napisał tylko 21 artykułów⁹.

Generalnym założeniem redakcji „Wiarusa” było unikanie bieżących spraw politycznych, co należy tłumaczyć ówczesną sytuacją polityczną kraju¹⁰; natomiast skupiano uwagę nad problematyką czysto wojskową, przez dostarczanie społeczeństwu, a zwłaszcza żołnierzom, wiadomości z dziedziny wojskowości oraz dziedzin pokrewnych.

„Wiarus” jako pismo dekadowe wychodził 1, 10 i 20 każdego miesiąca w małym książkowym formacie 21 × 14 cm, w objętości (do zes. nr 26 z 10 IX 1918 r. włącznie) 1,5 arkusza druku (24 strony), a od zes. 27 (20 IX 1918 r.) w objętości 2 arkuszy (32 strony). Drukowany był do połowy maja 1918 r. w Drukarni Państwowej Królestwa Polskiego, a od połowy maja w prywatnej drukarni L. Bilińskiego i W. Maślankiewicza w Warszawie, ul. Nowogrodzka 17, na dobrym, grubym papierze. Zmiana drukarni podyktowana była opóźnieniami w druku, aczkolwiek same opłaty za druk pisma były znacznie niższe niż w drukarni prywatnej. Drukarnia państwowa otrzymawszy pilną robotę rządową odkładała druk czasopisma, na co uskarżała się redakcja „Wiarusa”¹¹.

Szata graficzna pisma przedstawiała się ubogo. Strona tytułowa „Wiarusa” zawierała w lewym, górnym rogu rok wydania, w prawym — kolejny numer zeszytu, po środku — miejsce wydania i datę. Pod nimi na ok. $\frac{3}{4}$ strony zamieszczano rysunek wykonany przez Wojciecha Kossaka, przedstawiający ułana z czasów Księstwa Warszawskiego, usiłującego pobudzić do ataku śpiących w okopie żołnierzy. Pod rysunkiem znajdował się tytuł pisma wraz z podtytułem: „Pismo dla żołnierzy polskich wydawane przez Komisję Wojskową”. Na odwrotnej stronie rozpoczynała się

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, sygn. 160, l. 45, Sprawozdanie z działalności Wydziału I Komisji Wojskowej za czas od 1 X 1917 do 25 IV 1918 r. (26 IV 1918).

¹⁰ Por. informacje o „Wiarusie” w: 1) „Głos Ludu” (13 I 1918), nr 2; 2) „Ilustracja Polska Wieś i Dwór” (1 II 1918), z. 1—2, s. 36; 3) CAW, sygn. 160, l. 46, List Komisji Wojskowej do Stanisława Puchalskiego z dn. 19 XII 1917 r., l. 2739.

¹¹ CAW, sygn. 160, l. 45, Sprawozdanie z działalności Wydziału I Komisji Wojskowej za czas od 1 X 1917 do 25 IV 1918 r. (Warszawa, dn. 26 IV 1918 r.), s. 5.

treść pisma. Zeszyt otwierał zwykle artykuł z dziejów wojskowości polskiej, dalej następowały artykuły z dziedziny wojskowej i o tematyce ogólnej. Artykuły podpisane były bądź pełnym imieniem i nazwiskiem autora, bądź inicjałami. W dalszej kolejności następowały rubryki: „Z teorii i praktyki wojskowej”, „Jak bywało i jak bywa w wojsku”, „Życie żołnierskie”, „Wspominki historyczne”, „Od Redakcji”, „Od Administracji”. Zeszyt zamykał spis treści, a następnie informacje o piśmie — przez kogo wydawane, miejsce wydawania, częstotliwość, adres redakcji i administracji, cena pojedynczego zeszytu, warunki prenumeraty, wykaz księgarń zajmujących się sprzedażą „Wiarusa”. Pod nimi znajdowała się klauzula: „Przedruk artykułów dozwolony za dokładnym podaniem źródła”, następnie nazwisko redaktora, klauzula cenzury niemieckiej (w języku niemieckim) oraz nazwa i adres drukarni. Wszystkie te elementy były podane w każdym zeszycie, choć nie zawsze według powyższej kolejności. Nie wszystkie rubryki występowały w każdym zeszycie. Numeracja stron była ciągła poprzez wszystkie zeszyty w okresie całego roku. Szpalty składały się z jednego łamu. Artykuły, opowiadania, znajdujące się poza rubrykami, drukowane były garmondem, natomiast krótkie informacje w rubrykach, szczególnie w rubryce „Życie żołnierskie” — petitem, wiersze — kursywą. Poszczególne zeszyty nie posiadały z reguły fotografii, rysunków i ozdób. Tylko w kilku zeszytach zamieszczono przerywniki przedstawiające orła polskiego lub części umundurowania oraz broni. W rysunki zaopatrywano również niektóre artykuły ściśle fachowe. Z formy zewnętrznej, a nawet z treści „Wiarus” podobny był do „Bellony” — pisma fachowego, redagowanego przez dr. Wacława Tokarza od stycznia 1918 r.

Jednorazowy nakład „Wiarusa” wynosił 2500 egz. Pojedynczy zeszyt pisma kosztował 40 fen. (60 hal.)¹², a dla osób wojskowych 20 fen. (30 hal.). Zniżona cena dla wojskowych obowiązywała tylko przy kupnie pisma przez oficerów i szeregowych u kolporterów wojskowych, tj. w kan-

¹² Oto jak przedstawiał koszt wydawnictwa „Wiarusa” przy nakł. 2500 egz., obj. 1,5 arkusza W. Jakowicki w piśmie do Komisji Wojskowej z dnia 18 XII 1917 r. (CAW, sygn. 160, l. 45):

skład zecerski	mk	61,92	
łamanie	„	6,90	
druk	„	20,62	
falcowanie i broszuowanie	„	20	
roboty dodatkowe (tabele, poprawki)		15	mk 127,44
<hr/>			
papier 4 ryz á 36			„ 144
koszty administracji			„ 20
			<hr/>
			291,44

tynach, w poszczególnych dowództwach oddziałów i instytucji wojskowych oraz w administracji „Wiarusa” w księgarni W. Jakowieckiego (ul. Bracka 23). Księgarnia Nakładca W. Jakowieckiego zajmowała się całokształtem spraw związanych z administracją pisma¹³. W. Jakowiecki podpisał na rok (poczynając od dnia 1 XII 1917 r.) umowę z Komisją Wojskową na administrację „Wiarusa” i „Bellony”.

W pierwszych miesiącach istnienia pisma administracja pracowała nie-nagannie, później jednak użalała się na złą ekspedycję „Wiarusa” (opóźnienia w wysyłce) oraz na opieszałość w wypłacaniu honorariów autor-skich. W końcu sierpnia 1918 r. redakcja wystosowała pismo do admini-stracji z zawiadomieniem, że od 1 IX 1918 r. sama będzie się kontaktować z księgarniami warszawskimi w sprawie kolportażu pisma¹⁴.

Zawartość „Wiarusa” pod względem zewnętrznej formy dzieliła się na dwie części: a) artykuły, zarządzenia władz, wspomnienia, wiersze nie objęte stałymi rubrykami, b) rubryki. Część pierwsza pod względem zawar-tej w niej treści przedstawiała się bogato. Zamieszczano w niej zarządze-nia, dekrety, odezwy Rady Regencyjnej i Tymczasowej Rady Stanu. Wśród materiałów o treści ogólnej znalazły się m. in. artykuły: dr. M. Wyrostka — o przygotowaniach do powszechnej służby wojskowej¹⁵, M. Kukiela — o powinnościach żołnierza polskiego¹⁶, A. Małyszki — o związku narodu z armią¹⁷, S. Wotowskiego — o sporcie i wojskowości¹⁸ oraz H. Eile — o związku wojska z przemysłem kraju¹⁹.

Pod względem objętości wyraźnie dominowały artykuły historyczno-wojskowe. Wśród autorów tej grupy artykułów prym wodził Wacław Tokarz, następnymi byli: J. Grabiec, B. Pawłowski, W. Bagiński, R. Ro-giński i K. Morawski.

wypadnie cena 1 egz. bez honorariów	12 fen.
łącząc honorarium 10 mk. strona	10
koszty redakcyjne	3

	25 fen.

Wobec powyższego powinna być cena sprzedażna pojedynczego egz. 40—35 fen.

Prenumerata roczna w Warszawie mk	10,80
„ kwartalna	„ „ 2,75
„ miesięczna	„ „ 1,00

¹³ *Od Administracji „Wiarusa”, „Wiarus”* (1 II 1918), z. 4, s. 120.

¹⁴ CAW, sygn. 160, l. 47.

¹⁵ „Wiarus” (1 VIII 1918), z. 22 (10 VIII 1918), z. 23, s. 506, 530.

¹⁶ Tamże (10 I 1918), z. 2, s. 26.

¹⁷ Tamże (20 VIII 1918), z. 24, s. 534.

¹⁸ Tamże (1 X 1918), z. 28, s. 675.

¹⁹ H. Eile, *Wojsko a przemysł*, tamże (1 I 1918), z. 1, s. 13 (20 III 1918), z. 8, s. 184.

Zamieszczono również kilkanaście artykułów dotyczących legionów polskich w I wojnie światowej. Najwięcej spośród nich poświęcono dziejom II Brygady oraz Polskiemu Korpusowi Posiłkowemu.

Wśród autorów artykułów widnieją m. in.: Konkorski, P. Gagatek, J. A. Teslar, S. Rostworowski i W. Brummer.

Szeroko reprezentowane były artykuły z zakresu fachowej wiedzy wojskowej. Dotyczyły one różnych dziedzin służby wojskowej (łączność, artyleria, piechota), broni i taktyki, a następnie krajoznawstwa i geografii wojskowej²⁰. Zamieszczono także kilka artykułów dr. R. Nitscha z dziedziny higieny wojskowej²¹.

Z beletrystyki związanej z wojskowością należy wymienić pamiętniki Felicjana Szukiewicza i dr. M. Wyróstka. Wydrukowano również kilkanaście wierszy o tematyce przeważnie wojskowej, m. in. S. Garczyńskiego, A. Mickiewicza, W. Pola, A. Asnyka, J. Mączki i E. Maliszewskiego.

Materiał zawarty w rubrykach obejmował ok. 50% objętości poszczególnych zeszytów. W rubryce „Jak bywało i jak bywa w wojsku” zamieszczano wyjątki z pamiętników wojskowych polskich i obcych, głównie z XVIII i XIX wieku, informacje o życiu żołnierza, o wiedzy wojskowej z tego okresu. Drukowano również artykuły dotyczące aktualnych problemów wojskowych²². Artykuły w ramach tej rubryki pisane były ciekawie, przystępnym stylem. Można przypuszczać, że redagował je sam Waław Tokarz, chociaż nie podawano nazwiska ich autora.

Rubryka „Z teorii i praktyki wojskowej” zawierała artykuły z dziedzin ściśle wojskowych, najczęściej z historii wynalazków wojskowych. Nie były one również podpisywane przez autorów.

W rubryce „Życie żołnierskie” obok informacji z życia żołnierzy główną uwagę poświęcano szkolnictwu wojskowemu²³. Zajmowano się również sprawami bytowymi żołnierza, jego rodziny oraz działalnością Uniwersytetu Żołnierskiego.

²⁰ M. Zegota-Januszajtis, *Służba łączności*, tamże (1 II 1918), z. 4, s. 74; T. K. L., *Co każdy żołnierz powinien wiedzieć o karabinie maszynowym*, z. 22, s. 509; z. 27, s. 641; z. 28, s. 672; S. K a r a, *Zabawa w wojnę* (1 X 1918), z. 31, s. 777. Szereg artykułów z dziedziny krajoznawstwa i geografii wojskowej napisali E. Maliszewski i W. Drojewski.

²¹ R. N i t s c h, *O czystości i brudzie*, tamże (20 IV 1918), z. 12, s. 278; Czerwonka (1 VIII 1918), z. 22, s. 518 i in.

²² *Wojskowe teatry i kina*, tamże (20 II 1928), z. 6, s. 138.

²³ Oto co pisała redakcja w sprawach poruszanych w „Życiu żołnierskim”: „Obecnie żołnierz polski jak w Korpusie Posiłkowym, tak w ćwiczebnych Obozach Wojska Polskiego w Królestwie żyje pod znakiem szkolenia się do objęcia pięknej i odpowiedzialnej roli Kadr Wielkiej Narodowej Armii. Nic więc dziwnego, iż przeważająca część »Życia żołnierskiego« w »Wiarusie« obejmuje sprawy szkolnic-

Rubryka „Wspominki historyczne” zawierała wojskowe kalendarium historyczne. Podawano w niej według dni, miesięcy, lat wydarzenia wojskowo-historyczne, poczynając od średniowiecza do I wojny światowej. Najwięcej haseł zamieszczono jednak z historii Polski XVIII i XIX wieku (powstanie kościuszkowskie, kampania napoleońska, powstanie listopadowe, powstanie styczniowe). Z nie ustalonych względów kalendarium zostało przerwane z dniem 31 lipca 1918 r. Nie udało się ustalić, kto był autorem „Wspominków historycznych”.

Przedstawiając w skrócie historię i charakterystykę pisma w okresie okupacji niemieckiej, wydaje się jednak najbardziej uzasadnioną rzeczą rzucić kilka uwag dotyczących jego oceny. Redakcja „Wiarusa” działając w określonych, trudnych warunkach, będąc uzależnioną od swych mocodawców, nie była w stanie na jego łamach przeprowadzić jakiegokolwiek myśli społecznie postępowej. Musiała również unikać komentarzy bieżących spraw politycznych. Niemniej prof. Tokarz i jego współpracownicy potrafili w ramach swych możliwości rozwijać ducha narodowego wśród wojskowych i osób cywilnych przez nawiązywanie do tradycji wojskowości polskiej, upowszechnianie wyników prac nad polskim słownictwem wojskowym — dziedziną zacofaną na skutek długotrwałej niewoli narodowej. Pomagali w wyszkoleniu fachowym żołnierzy oraz w uzupełnianiu ich wykształcenia ogólnego.

Zeszyt 32 „Wiarusa” z 20 XI 1918 r., wydany już w warunkach odzyskanej niepodległości państwowej, rozpoczął jego nowy okres istnienia.

twą wojskowego. Z innych dziedzin na pierwszy plan wysuwa się troska o najbliższych żołnierzowi, troska o byt rodziny, wreszcie troska o kolegów broni, których los wskutek steranego na wojnie zdrowia wobec jutrzeńki pokoju niepewnie się przedstawia”, „Wiarus” (1 I 1918 r.), z. 1, s. 19.